

Sculptuur, plastiek en reliëf

Jullie hebben je in het grijze verleden, toen jullie nog jong waren dus, bezig gehouden met constructies. Dit betekent dat je iets opbouwde uit verschillende delen. Enkele voorbeelden van constructieve opdrachten waren de fotofloeper en de auto van karton. Bij constructies is de manier waarop iets opgebouwd is van belang. Je maakt een aantal **schetsen** en daarna ga je

passen en meten, het materiaal aftekenen, zagen of snijden en verbindingen maken.

Het werken met plastisch materiaal als klei en gips vergt een heel andere werkwijze. Vooral klei is vele malen overnieuw te vervormen en weer in de oude staat te brengen zolang het maar niet gebakken is. Een schets is dan meer **om op ideeën te komen** dan een technische noodzaak.

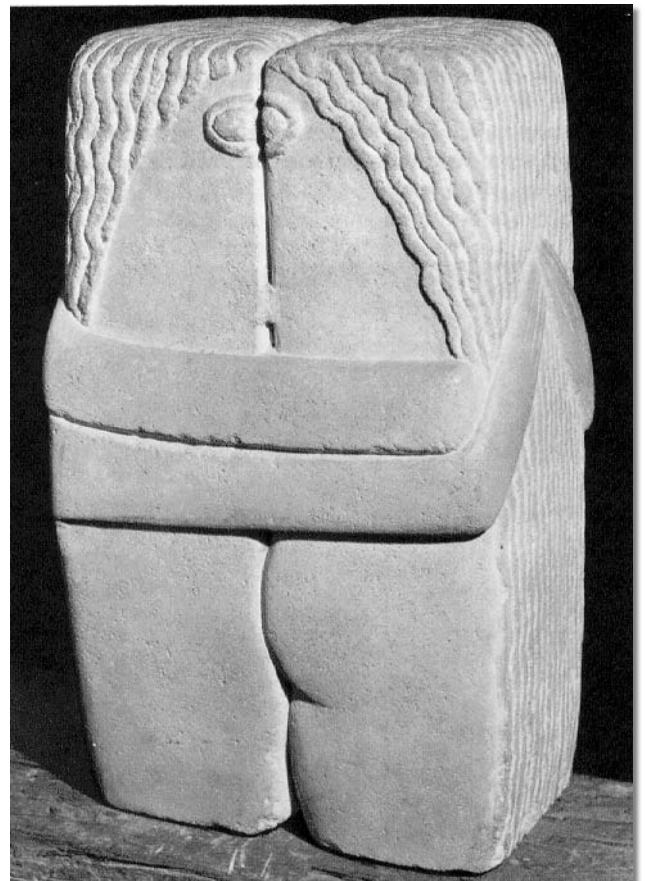
- Bij het samenvoegen van een aantal onderdelen tot een geheel spreken we dus van een constructie.
- Een andere manier om een beeld te maken is door middel van hakken, beitelen of beeldhouwen. We spreken dan van een **sculptuur**. Sculptuur komt van het Latijnse woord *sculpere* wat kappen of beitelen betekent. Bij een sculptuur denk je aan het werken in steen of hout. Bij een sculptuur wordt er dus geen materiaal toegevoegd maar weggehaald.

- De derde manier om een beeld te maken, is modelleren. Het Griekse woord voor modelleren is *plassein*. Hiervan is het woord **plastiek** afgeleid. Een plastiek is dus een beeld waarvan het materiaal vervormbaar was: het beeld wordt geboetseerd. Je kunt tijdens het werken gemakkelijk verbeteringen aanbrengen omdat het materiaal zich laat vervormen. Een plastiek maak je van klei, was of gips. **Plastiek is dus niet hetzelfde als plastic.**

Constructie: opbouwen uit verschillende delen.

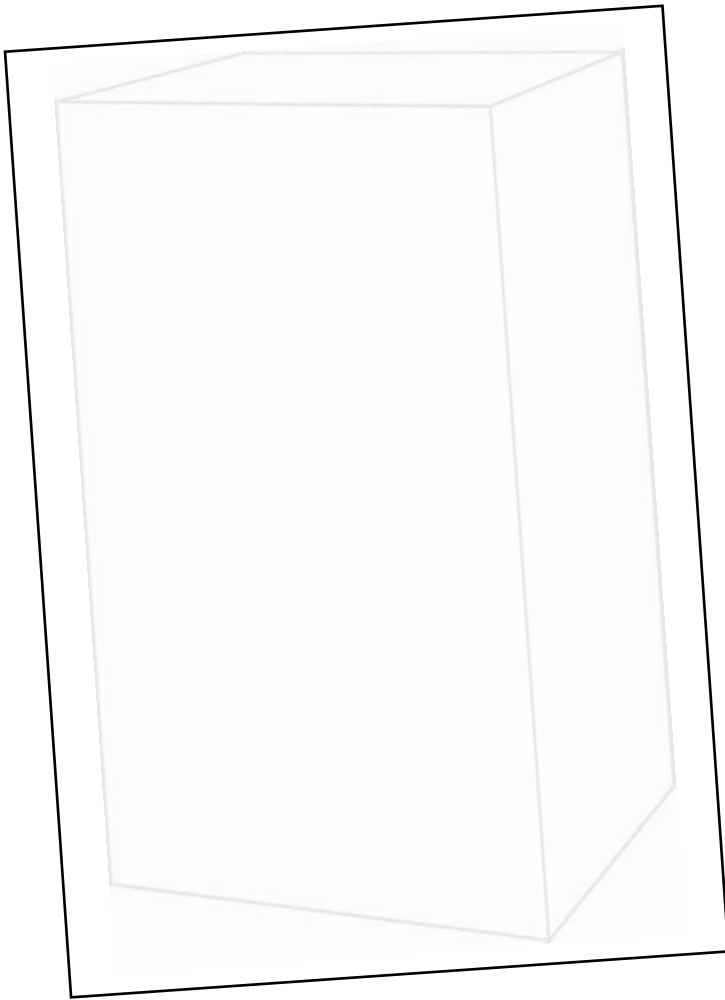
Sculptuur: hakken of beitelen.

Plastiek: materiaal vervormen, boetseren.

Constantin Brancusi. *De kus*, 1908. Hoogte 58 cm. Philadelphia Museum of Art.

Op het plaatje hiernaast zie je een sculptuur van de beeldhouwer Brancusi. Van dit stuk steen heeft hij maar heel weinig afgehaald. Het is enorm eenvoudig en het doet een beetje denken aan figuren uit een stripverhaal of aan een kindertekening. Ondanks die grote eenvoud kun je heel goed zien wat het voorstelt. Let ook eens op het jaartal waarin het beeld werd gemaakt. Neem nu het beeld heel goed in je op en ga dan naar de volgende bladzijde.

Naam:

Klas

De Roemeen Brancusi (1876-1957) was de eerste beeldhouwer die beelden maakte die niet echt iets voorstelden (**abstract**). Tot ongeveer 1900 waren kunstenaars gewend om dingen te maken die iets voorstelden (**figuratief**). Sommige schilders begonnen omstreeks die tijd schilderijen te maken met alleen kleurvlakken of mooie vormen. Bij abstracte kunst is niet iets bestaands nagebootst maar heeft het beeld of schilderij betekenis op zich zelf. Brancusi was dus de eerste abstracte beeldhouwer. Als je zijn beeld 'de kus' ziet, kun je je misschien wel voorstellen dat hij steeds eenvoudiger beelden ging maken die alleen een mooie vorm hadden en niet echt een bestaand idee uitbeeldden.

Probeer eens of je, zonder op de vorige bladzijde te kijken en ook zonder dat je dit blaadje tegen het licht houdt, in het blok hiernaast 'de kus' van Brancusi kunt naschetsen. Gebruik een hb-potlood. Niet stiekem even kijken hè!

Je kunt beelden onderscheiden naar de manier waarop ze gemaakt zijn: geconstrueerd (constructie), beeldhouwd (sculptuur) of geboetseerd (plastiek). Een ander belangrijk onderscheid is de verdeling in **ruimtelijke** beelden en **vlakke** beelden. Op papier houd je je hoofdzakelijk bezig met vlakke beelden, twee-dimensionaal. Met klei, hout en karton werken we voornamelijk in de ruimte, drie-dimensionaal.

Tussen plat en ruimtelijk bestaat echter ook nog een soort tussenvorm: het **reliëf**.

Een reliëf is niet helemaal plat, maar het is ook niet helemaal ruimtelijk. Je bekijkt het alleen van de voor- en zijkant. Een echt driedimensionaal beeld kunt je van alle kanten bekijken. Je loopt erom heen. Een schilderij bekijkt je gewoonlijk alleen van de voorkant.

Het beeld "de kus" van Brancusi is een ruimtelijk, een driedimensionaal beeld, maar je zou het ook als een reliëf kunnen zien. Bekijk de afbeelding van het beeld nog eens heel goed en probeer hieronder eens kort en duidelijk te omschrijven waarom je het beeld kunt zien als een ruimtelijk beeld, maar tevens als een reliëf.

Het is natuurlijk een ruimtelijk beeld want:

Toch lijkt het meer op een reliëf want:

Als een reliëf heel plat is, wanneer de afbeelding maar een klein beetje boven het vlak uitsteekt, spreken we van laag-reliëf. De achtergrond rondom het afgebeelde is iets weggehaald. Hiernaast zie je een voorbeeld van een laag-relief. Het is uitgesneden uit kalksteen ongeveer 1375 jaar v. C. in Egypte. Een ander woord voor laag-reliëf is bas-reliëf. (Frans: bas = laag)

Hieronder zie je een laagrelief van een sympathieke Nederlander bekend van radio en t.v. ... Hoe, denk je, is dit gemaakt?

Antwoord:

Bij het reliëf links zie je hoe het beeld veel hoger uit de ondergrond naar voren komt dan het Egyptische erboven. Toch blijft het een nogal plat beeld. We noemen dit een half-reliëf of demi-reliëf. Deze ruiters zijn een onderdeel van een reliëf in het Griekse Parthenon, de grootste tempel op de Akropolis in Athene.

Rechts zie je ook een half- of demi-reliëf. Dit Romeinse beeld stamt uit de dertiende eeuw v. C.. Het materiaal is marmer en de hoogte is 160 cm. Het beeld lijkt behoorlijk echt doordat er diepte in lijkt te zitten. Bij de aquarel over ruimtevaart heb je allerlei manieren geleerd om ruimte in een plat vlak te maken. Kun jij twee van die manieren noemen waarop de beeldhouwer diepte suggereert in dit beeld?

Antwoord:

A

B

Bij een half-reliëf of demi-reliëf ligt de voorstelling duidelijk boven de achtergrond.

Het reliëf links is door middel van een bekisting in beton gegoten in 1963. Beton is te hard om in te hakken. Het is bevestigd aan een wand van het Ikazia Ziekenhuis te Rotterdam. De kunstenaar is Rudi Rooyackers.

Is dit betonnen reliëf nou een sculptuur of een plastiek?

Het is natuurlijk een

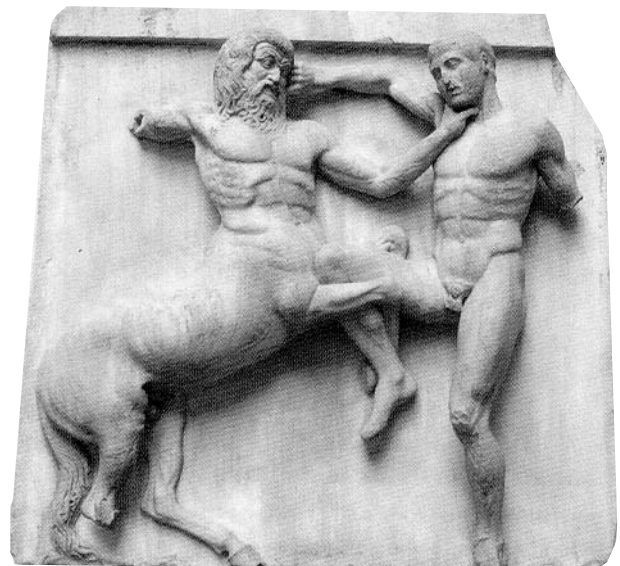
want:

De derde vorm van reliëf is het **hoog-reliëf** of **haut-reliëf**. Hierbij is de achtergrond zover uitgediept dat grote delen van de voorstelling vrij in de ruimte komen. Je kunt om die delen heen kijken. Het hoog-reliëf rechts is aangebracht op de buitenzijde van het Parthenon. Je ziet een man in strijd verwikkeld met een Centaur, een paard met het bovenlichaam en hoofd van een man. Beide figuren komen bijna los van de achtergrond.

Hoe zou het komen dat bij dit hoog-reliëf van beide figuren een arm en het rechterachterbeen van de centaur is afgebroken en niet bijvoorbeeld een ander been of de andere armen?

Antwoord in hele zinnen.

Die waren veel kwetsbaarder omdat

Lees, als je alles hebt ingevuld, de stof nog een keer goed door. Je krijgt voor deze opdrachten een beoordeling.

Naam:

Klas

Een kleireliëf

Op pagina 3 was bij de onderste afbeelding sprake van overlapping. Door overlapping komen sommige delen van een vorm niet helemaal in beeld omdat andere ervoor zijn geplaatst. Hierdoor wordt de suggestie van ruimte en diepte versterkt. Je hebt dit al eerder gehoord bij de lessen over ruimte.

Een bijzondere manier van overlappen is de coulissenwerking. Hierdoor krijg je een soort kijkdooseffect.

De vlakken die elkaar overlappen, liggen steeds op een steeds verder weg liggend plan. Je kunt het vergelijken met de coulissen van een toneel of met een kijkdoos. Rechts zie je de coulissen van het hoftheater bij Stockholm.

En links zie je schematisch hoe die toneelcoulissen voor elkaar staan en zo diepte suggereren. Tijdens het spel kunnen de acteurs vanachter die zijstukken te voorschijn komen.

Op landschapschilderijen zie je vaak een vergelijkbare indeling in lagen achter elkaar. We noemen dit ook coulissenwerking ondanks dat er geen sprake is van toneel. Trouwens heb je al eens ontdekt dat het landschap waardoor je elke morgen naar school fietst ook uit coulissen bestaat?

De onderdelen van het landschap die verder weg liggen, zijn bovendien kleiner (perspectief). Doordat ze in lichtere kleuren geschilderd zijn, wordt de ruimtesuggestie nog verhoogd. Dit heet **kleurperspectief**.

Hieronder zie je een klassiek landschap van de zeventiende eeuwse Franse schilder Claude Lorrain.

Als je rechts vooraan begint, kun je naar achteren vier tot vijf verschillende coulissen, lagen ontdekken.

Omlijn met kleurpotlood de verschillende coulissen op het schilderij rechts.

Om ruimte te suggereren, kennen we nu de volgende beeldmiddelen: **Afsnijding, plasticiteit, perspectief, overlapping en coulissenwerking**. Wanneer je het schilderij van Lorrain als reliëf in klei zou boetseren, kun je daar ook nog het beeldmiddel **hoogteverschil** (relëf) aan toevoegen. Het is het gemakkelijkst om laag te beginnen en dan de verschillende coulissen naar voren steeds hoger te boetseren. Bij de lessen over 'ruimte' heb je ook al kennis gemaakt met het beeldmiddel **afsnijding**. Een deel van het beeld wordt door de rand afgesneden. Ook door afsnijding krijg je een versterking van de diepte in het schilderij. De boom links en het gebouw rechts worden duidelijk afgesneden.

Als laatste middel om ruimte na te bootsen, noem ik hier **doorkijk**. Er zit een rand om de afbeelding en de toeschouwer krijgt uitzicht op de ruimte achter die rand. Rechts zie je een schilderij van Jan Steen uit 1663: 'ochtendtoilet'. Je gluurt als toeschouwer naar binnen in de slaapkamer van een zich aankledende dame. Foei! In het schilderij van Barend van Orley uit 1521 hieronder zie je een balkon en een kamer. Daar ligt een overledene met ernaast zijn vrouw en de dokter. Bij beide schilderijen vormen de deuropening en de zuilen een kader waarbinnen zich alles afspeelt. Een doorkijkje dus.

De huid van de klei

Marino Marini, 1901-1980; Ruiter 1947; brons, Stedelijk museum Amsterdam.

Het beeld links is een bronzen plastiek van de Italiaanse beeldhouwer Marino Marini. Marini gebruikte vaak het onderwerp man op een paard als idee. In het Kröller Müller museum in Otterlo op de Hoge Veluwe staat ook een beeld van hem met hetzelfde thema maar dan van hout.

Een opvallend kenmerk van dit werkstuk is de huid van het beeld. Op de volgende pagina kun je zien dat het beeld niet glad is afgewerkt. De huid is extra ruw bewerkt om het materiaal goed te laten uitkomen. Zo'n huid noemen we een **textuur**. Het is de bedoeling dat jij in je kleiwerkstuk ook gebruik maakt van de oppervlakte van de klei om het werkstuk boeiender te maken. Dat kan door er met gereedschappen op te slaan, in te krassen, of over te wrijven. Maak niet teveel verschillende texturen, want dan wordt je beeld onduidelijk.

Marino Marini, *Ruiter detail*.

Marino Marini, *Ruiter detail*.

Het werkstuk:

Een doorkijkje

Je maakt een demi- of hautrelief van chamotteklei met hierin een **zelfportret**.

In het reliëf zorg je voor ruimtesuggestie waarbij je gebruik maakt van de volgende middelen:

-overlapping	-coulissenwerking
-hoogteverschil	-afsnijding
-doorkijk	-perspectief

•Om het reliëf heen zit een soort van lijst of kader. Hierdoor lijkt het of je naar buiten of naar binnen kijkt. De lijst wordt gevormd door bijvoorbeeld een raamkozijn, een deuropening, enkele zuilen, een muur, een bloemenhaag, enkele bomen of een andere vorm waar je tussendoor kijkt.

•Op de voorgrond boetseer je jezelf in reliëf als toeschouwer die naar die ruimte of juist er vanaf kijkt. Je mag je portret dus ook van achteren uitvoeren. Omdat het een portret is, heb je al aan de voorwaarde voldaan dat er een afsnijding in moet zitten.

Vorbereitung:

- Je begint met het maken van een aantal schetsen: Verdeel een ongeliniëerd blaadje in **vier** gelijke rechthoeken. Hierin schets je vier verschillende situaties.
- Verzin verschillende randen waar je doorheen kijkt.
- Verzin waarnaar je kijkt. Dit kan een landschap of een interieur zijn. Houd er rekening mee dat je het in klei moet uitwerken. **Laat je inspireren door verzamelde plaatjes die je erbij plakt.** Voor je portret kun je gebruik maken van een foto of een met een spiegel gemaakte tekening. Daarna kies je **twee** schetsen uit. Deze ga je gedetailleerd uitwerken op een tweede blaadje.

Huiswerk:

- Plastic draagtasje meebrengen!
- Verzamel ideeën in de vorm van plaatjes, schetsen, foto's. Een goede voorbereiding kan je veel werk bij de uitvoering besparen. Als je begint, moet je al wel weten wat je wilt maken. Voor de voorbereiding en de schetsen krijg je een aparte beoordeling.

De uitvoering

Leg een onderlegbord onder de klei, **met de ruwe kant naar boven**. Hierdoor voorkom je dat de klei eraan vastplakt. Je krijgt een plak klei met een dikte van ongeveer 2 cm.

Om een reliëf te maken, duw je nieuwe klei op de plak, waarbij je de lucht er goed uitdrukt. Wanneer er lucht wordt ingesloten, knapt het werkstuk tijdens het bakken! Ook haal je klei weg, maar de kleiplak mag niet dunner worden dan 0,5 cm.

•Gebruik spatels, mirettes en plamuurmessen voor het modelleren en afwerken. Als je een vlak glad wilt maken, gebruik je daarvoor **geen water**, maar een plamuurmes of spatel. Je kunt de huid van de klei ook heel goed voorzien van een gestempelde of ingekerfde **textuur**. Hiervoor kun je allerlei gereedschapjes en zelfs lapjes stof gebruiken. Dit kun je het best pas doen als de grote vormen klaar zijn.

•Verpak aan het eind van elke les je werk in een plastic zak, zodat er geen lucht bij kan. **Breng hiervoor van thuis een plastic draagtas mee**, hierdoor vind je je werkstuk ook gemakkelijker terug.

•Het formaat is maximaal **A5**. De vorm hoeft echter niet vierkant of rechthoekig te zijn. De dikte van het reliëf kan variëren van 1 tot 3 cm. Maak kleiresten eerst nat voor je ze in de kleibak teruglegt!

Beschikbare tijd: 2 blokken.

KLEIRELIËF

Naam..... Klas

Geef zo nauwkeurig mogelijk antwoord op de onderstaande vragen. Gebruik hierbij het drukwerk over reliëf uit je map. Je krijgt hierdoor veel inzicht in je eigen werkstuk.

Welke **middelen** moest je gebruiken om ruimte te suggereren in je kleireliëf?

.....

.....

Zet een **streep** onder de middelen uit de vorige vraag die je ook echt in jouw reliëf kunt aanwijzen.

Kijk je bij jouw reliëf naar binnen of naar buiten? Waaraan kun je dat zien? Antwoord in hele zinnen.

.....

.....

Heb je een haut-reliëf, een demi-reliëf of een bas-reliëf gemaakt? En waaraan kun je dat zien? Geef een heel duidelijk antwoord.

.....

.....

Ben je erin geslaagd om werkstuk te maken waarbij je kunt zien wat alles voorstelt? Geef hieronder met een kruisje aan hoe duidelijk de voorstelling is.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

helemaal niet- weinig-een klein beetje-tamelijk veel-bijzonder duidelijk

Vond je dit een leuke opdracht? Waarom wel of waarom niet? Antwoord in hele zinnen.

.....

.....

Als je je werkstuk wilt meenemen, moet dit gebakken worden. Ongebakken, gedroogde klei is zeer breekbaar. Wil je dat je werkstuk gebakken wordt? Zet een cirkel om het antwoord hieronder:

Nee dat wil ik echt niet! **Ik neem het toch niet mee naar huis.** **Maakt mij niet uit.** **Heel graag!**

Als je werkstuk niet helemaal af is, vermeld dan hieronder hoe dit komt. Duidelijk en in hele zinnen omschrijven!

.....

.....

.....